

Harminckettedik díjátadás

2003. szeptember 20.

Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kara

Első díjazott

KARINTHY FRIGYES

írásművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A Nyugat első írónemzedékének a tagja. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond barátja. Urbánusok között a legurbánusabb, nyugatosok között a legnyugatosabb.

1887-ben született, s hatvanöt éve, 1938-ban halt meg. A rövidnek mondható, de hatalmas életműre mégis elegendő időt, túlnyomórészt Budapesten töltötte; ritkán mozdult ki, legfőljebb Stockholmba, amiből fő műve az *Utazás a koponyám körül* született, a világirodalomban is egyedülálló regény, s ha nyaralni ment, akkor is Kis-Budapestre, Siófokra távozott.

Gyermekkori élményeit a XIX. századvégi Magyarország és főleg Budapest világvárossá fejlődése határozta meg. Szeme láttára nőttek ki a földből hatalmas paloták, középületek, fél esztendő alatt a villamos a Nagykörúton. A millenniumi évek nemzetközösségi sikerei arra predesztinálták, hogy fogékonnyá váljon a fejlődés minden változatára. Ő az első modern nagyvárosi írónk, de talán egész Európában is az elsők között van e nemben. A nagyvárosi íráság minden előnyével, annak hátrányai nélkül.

A Verne és Jókai művein nevelkedett ifjú különös áhítattal viseltetett a fölfedezések, a technikai találmányok, az irodalmi újítások, a tudományok iránt. Már régen nem csak az Északi sark fölfedezése foglalkoztatta a közvéleményt, hanem a repülés, az automobil, a telefon, a rádió, a filmművészet és nem utolsósorban a tudományok robbanásszerű fejlődése. Új tudományok

születtek, amelyekben a Bécs–Prága–Budapest háromszög kiváltságos szerepet játszott. A mindenre figyelő, minden újra érzékeny Karinthy azt az egyedülálló bravúrt hajtja végre, hogy ennek a roppant szellemi és tudományos fejlődésnek az *eredményeit* be tudta építeni művészetébe. A tudományos eredményeket részben az irodalmi formakincs gazdagítására, a tudományos gondolkodást a művészeti gondolkodás hasznára tudta fordítani. A tudományt művészetté lényegítette.

XIX. századvégi, XX. század eleji irodalmunkban ez a törekvés nem volt egyedülálló, de Csáth Géza, Cholnoky Viktor és mások ilyen jellegű törekvéseit ő szintetizálta, ideértve Ferenczi Sándor irodalmi ihletésű freudizmusát is. Az első talán, aki a pszichoanalízist megtermékenyítően viszi bele a szépirodalomba, de abban is az első, hogy a freudizmus túlzásait, naívságait kifigurázza, parodisztikusan bírálja. Írói életműve dinamikusan tükrözi a korszak fő erővonalait, a megszületést, a csúcsra jutást és az elavulást. Karinthy úgy magyar író, hogy egyben a monarchia szellemi törekvéseinek letéteményese is. A nyugati világgal vetekedő közép-európai szellemi pezsgés aktív résztvevője. Alkotója. Az egész életművét meghatározó gondolat, a "minden másképpen van" a természettudományos gondolkodás irodalmi adaptációja, de szépirodalmi alkotásaiban az idealista filozófia, a misztikum éppen úgy jelen van, mint az egzakt tudomány. A kettő persze nem zárja ki egymást. Filozófiai relativizmusát, a korszak nagy fölfedezése, az einsteini relativitás erősíti föl. Ám Karinthyra jellemző, hogy tudja és jelzi is: Einstein nem a semmiből lépett elő elméletével, évszázados előzményei vannak ennek Európában, az egyetemes műveltségű Karinthy számára azonban az a fontos, hogy Einstein mellett Eötvös Lorándot említse meg. Arany, Madách, Petőfi imádata mellett e név említése tisztelgés a magyar tudomány előtt.

Karinthy nevét az irodalomtudomány a paródiával köti össze. Gyakran helytelenül. Ő ugyanis nem Rákosi Viktor, Molnár Ferenc, Lovászy Károly, nem Müller és Rebaux, de még csak nem is Proust vagy Leacock szellemében és módszereivel parodizál. Nála a paródia karikatúra, elsősorban látásmód, a valóság megítélése, másodsorban ógörög módra a komikus eszköztár egyik eleme. Nála a komikum, a humor, a satíra nemcsak szemlélet, ítélkezés, hanem filozófiai is. Relativista filozófiájának irodalmi inkarnációja. A mindennel szembeni kritikai attitűd megtestesülése. A komikum gyakorlásával olyan forradalmat hajtott végre, amely mindmáig

meghatározta és nyűgözi ma is irodalmunkat. Mindenki az ő gyerek-, felnőtt vagy ravatali cipőjében jár, ma sincs humor nélküle. Az ezerarcú komikusnak legfőbb egy-egy álarcát ölti magára az utókor komikus művésze, s ha nagyon tehetséges, közelít Karinthyhoz. Ilyen elementáris erejű művész, nevettető, szatirikus kevés volt a világirodalomban is; hatásával csak a legnagyobb görögök, latinok, Swift, Mark Twain és a tizenkilencedik századi orosz szatirikusok hatása említhető vele együtt.

Ilyen elképesztően hosszú ideig tartó és egyetemes hatással nincs még a magyar irodalomban alkotóművész, akit hozzá lehetne hasonlítani.

Külön jelentősége van annak, hogy komikuma mibenléte nemcsak filozófiájából, természettudományos műveltségéből, hanem a magyar nyelv különös és egyedülálló logikájából és rendszeréből fakad. Erre engedjenek meg egyetlen példát. Önmagában zseniális abszurdja ez a mondat: „Álmomban két macska voltam és játszottam egymással.” Az egyes és a többes szám összekapcsolása a magyar nyelv logikája szerint történik. Ez adja meg abszurd kuriózumát. De ez az, ami más nyelvre lefordíthatatlan. Vagyis álmomban két macskák voltunk, és játszottunk egymással, nem abszurd, hanem egyszerű értelmetlenség.

Komikus fantáziája nemcsak a magyar irodalom kifejező eszköztárát gazdagította, hanem visszaforgatva annak értékeit, a magyar nyelvét is.

Ami magyarságát illeti: ebben is tudatos volt, mint mindenben. A baloldali radikális Bálint Györgynek így vallott erről: "Nem vagyok szemérmes ember [...] mindig néven szoktam nevezni a gyereket. Van azonban két szó: haza és magyar. Úgy látszik a freudizmustól tanultam meg, hogy azokkal a fogalmakkal szemben vagyunk szemérmesek, amelyek nagyon sokat jelentenek számunkra: így vagyok én ezzel a két szóval. Utólag meg lehet állapítani, amit csináltam, hogy magyar és ha ez így történik, akkor ennek nagyon fogok örülni. Alkotás közben elég nekem, ha azt tudom, magyarul írok. Hogy magyarul írok-e, az már nem lehet elhatározás dolga. Én nem vagyok azon a véleményen [...], hogy annak, ami magyar, annak tárgyában és célkitűzésében is specifikusan nemzetinek kell lennie."

Magyarsága látványos megvallását, radikális kifejtését a Trianon trauma váltotta ki belőle. Amikor Kassára utazva átszeli a trianoni határt, így fakad ki: "... s mintha eleven seben gázolna át a vonat, ahogy megpillantom az első idegen feliratokat ott, ahol testem és vérem nyelvén szóltak hozzám. [...] Istenem. Fáj. De muszáj frázist hazudni ahhoz, hogy elhiggyék?" Trianonnal kapcsolatos és többször megvallott alapérzése a fájdalom. Talán a magyar irodalom legszebb vallomása erről az az írás, amit Kosztolányi *Vérző Magyarország* című antológiájába írt. Ott így vall hazáról, hazaszeretetről: "De nem mondtam ki azt a szót soha. És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz az életnek egy fájdalmas csodájáról - arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod Kolozsvár és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok - meg fogod tudni, mire gondoltam. [...] Én nem mondtam ki azt a szót. De ha házat építettek valahol Pesten vagy Fogarason vagy Szolnokon vagy Kolozsvárott, megálltam előtte és úgy néztem, mintha az én házamat építenék. És ha virágot láttam nyílni a pilisi hegyekben vagy a Kárpátokban, tudtam, hogy a virág nekem nyílt." Karinthy még annak a generációnak a tagja volt, amely magától értetődően az egész történelmi magyarságban gondolkodott, és a történelmi Magyarország volt a hazája, Trianon után is. De ahogyan elítélte a baloldali, az internacionalista, valamint a kozmopolita szélsőségeket, úgy nem fogadta el nacionalista szélsőségeket sem. Fura módon Karinthy a legtöbb megbecsülést a monarchiában és a Horthy által fémjelzett királyi Magyarországon kapta. 1949-ben tiltó listára tették, majd 1954 után cenzúrázva adták ki újra, s a fönntartások vele szemben 1990 után sem csökkentek látványosan. Holott mind szakmai, mind politikai és mind hazafiúi, nemzeti értelemben kifogásolhatatlanok a művei, nem csak hagyományörző, hanem hagyományteremtő munkássága révén is.

Szalay Károly

író, irodalomtörténész

Életrajz

Karinthy Frigyes (*1887. június 25. Bp., +1938. augusztus 29. Siófok) író, költő. 1906-ban érettségizik, állítólag beiratkozik a budapesti tudományegyetem matematika-fizika szakára, de tanulmányokat nem folytat. 1960-tól az *Újságban*, 1908-tól a *Nyugatban* publikál. Az I. világháború kitörése után tiltakozik a háború ellen. Az őszirózsás forradalmat üdvözölte, a Tanácsköztársaságot elutasította, csakúgy, mint a fehérterror ideológiáját. Elsőként bírálta mind a jobboldali, mind a baloldali diktatúrákat. Az 1920-as évek végén felolvasó körutakon vesz részt az elcsatolt területeken. 1936-ban Stockholmban Olivecrona professzor agydaganattal megoperálja. 1938-ban nyaralás közben meghal. Fontosabb művei: *Így írtok ti* (1912), *Tanár úr kérem* (1916), *Krisztus vagy Barabás* (elbeszélések, 1918), *Nem mondhatom el senkinek* (versek, 1929), *Utazás a koponyám körül* (1937), *Üzenet a palackban* (versek, 1938), továbbá számos, humoreszkeket tartalmazó kötet.

